Костенко Олександр Борисович

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри теорії права та держави
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Евристика права (загальний підхід)

Питання актуальності. Евристика це філософія самої актуальності, це проблематика вічного переосмислення природи того, що було, є й буде або повинно стати новим. Тому питання евристики права це завжди спроба знайти відповідь щодо актуальності виникнення, створення та функціонування нового знання у правовій реальності. Евристика це методологія актуалізації нового у всесвіті. Вічна людська актуальність у середині власної природи шукає нормативний механізм або правове чудо виникнення нового як єдності діалектики пізнання й самого буття розкритого до правової модифікації та розвитку.

Стан розробки проблеми. На сьогодні проблематика евристики права репрезентовано в юридичній науці на рівні функціонального підходу, тобто в межах визначення евристичної функції правової або державно-правової теорії, що суттєво обмежує філософське пізнання природи права як безпосередньо евристичного феномену.

Чому саме евристика? У своїй розумній природі людина постійно виявляє себе, живе та діє у вже осмисленому до неї світі, але при цьому знову і знову усвідомлює його, відповідаючи на виклик необхідності постійного пізнання та осмислення як внутрішнього закону свого буття. У свою чергу й сам переосмислений, оновлений світ вимушений знову ідентифікувати себе, шукати критерії нової орієнтації та діяльності в незнайомості, першовідкритості своєї зміненої природи. Як наслідок, доля будь-якої людини незбагненно сполучається з цим світом, непередбачуваність якого вступає в конфлікт з тим, що було з цим світом раніше. Людина залишається між чимось новим та й тим, що зберігається в його нормативній пам'яті. Її нормативність є наслідком попередньої зачарованості у дзеркальності цього відображення. Але поки дзеркало норми відбивають його реальність, сама людина, а з нею й цілий світ знову встигає змінитися. Осмислення відображення світу правовим світом, реальності правовою реальністю завжди запізнюється. І розуміючи це, людина якусь мить шукає своє коріння не в собі самому, а у нормативному відображенні своєї природи. «Зупинись, мить! Ти прекрасна!»? Ось чому відображення завжди хоче бачити певну красу в нормативності. Завжди хоче в собі

© Костенко О.Б.

самому знайти щось стійке, справжнє, природне. Тому світ права стає минулою, зупиненою у часі, «текстуальному» просторі долею у світі людини. Проте в той же час сама доля людини примушує правовий світ усвідомити: те, що пройшло, може стати мертвим. Ось чому людина очікує на той момент, коли зникає віра в істинність нормативного відображення всесвіту, момент, що пов'язаний із сумнівом щодо вічної природності та розумності цього відображення. Сумніви людини стають сумнівом світу права. Стають потенційним, але й неминучим виявленням у своїй власній нормативній долі зіткнення минулого, сьогодення та майбутнього. Так сумнів стає принципом як буденного, так й філософського розуму. Стає способом осягнути метафізичну різницю між реальною долею людини та її нормативним відображенням у правової реальності. Сама правова реальність таким чином стає нормативним відображенням природної реальності. А ціна правди в цьому відображенні і є ціною людської долі. Розумною мірою тієї ціни може бути природа запитування, в якому наш розум розкриває своє призначення, свою парадоксальну природу.

Чому евристика права?

Пізнання права триває. Пізнання правом триває. А тому правопізнання й проявляється як проблема, що має вічний характер. Саме тому природа права іманентна пошуку нових ознак, зв'язків, відносин та можливостей, що формують та оновлюють правову реальність, формують уявлення про нові закономірності буття права. Діалектична природа цього шукаючого пізнання полягає у загальній, безперервній пізнавальній активності людства, постійної необхідності розуміння, осягнення, розкриття та прояснення людиною своєї власної правової природи, змісту та підстав свого нормативно-ціннісного статусу як суб'єкта правопізнання та правореалізації.

Всезагальність людського пізнання, його природна, соціальна та наукова форма, інструментальна, прогностична та евристична функціональність неможливі без врахування природи правопізнання, його внутрішніх закономірностей, проблемності та парадоксальності, суперечливої реалізації, що оновлює правову реальність або гальмує її розвиток. Тому природа нового правового знання, його феноменологічний та методологічний вимір, практична дієвість, призводять до постійного збагачення наукової картини світу, культурного та ціннісного континууму цивілізації. Звідси можна зробити висновок, що простір нового в його загально-філософському, універсальному розумінні також знаходить свою власну діалектичну залежність від правопізнання. Правопізнання стає сферою актуальної потенційності безлічі раціональних та позараціональних сил в єдності їх взаємодії та непередбаченості результату.

Пошук витоків, вихідних засад праворозуміння, напрямків та можливостей

розвитку права, спроби системної побудови усіх первинних правових аксіом, реконструкція як історично фіксованих так й гіпотетичних уявлень про природу права, осмислення внутрішнього взаємозв'язку старого та нового у правовій реальності є фундаментальним чинником правового розвитку суспільства. Оновлююча, а іноді й революційна сила права, спрямованість правової ідеології на обґрунтування творчої природи людини, забезпечення автономії її волі стають гарантією розуміння самої суті людської свободи. Свободи, формами реалізації якої є думка і слово, світогляд і віросповідання, певні можливості соціального вибору у системі загальновизнаних людських цінностей та національних імперативів.

Правопізнання, завдяки своїй духовній природі, нормативної парадоксальності стає засобом оновлення і розвитку суб'єктів права, їх новаційних взаємовідносин. Новий рівень правопізнання відкриває перспективи інтегрованого і гармонізованого соціального руху суб'єктів права, трансформацію колективних структур, а також різноманітні можливості індивідуального розвитку людини. Ці можливості у свою чергу зворотно впливають на евристичний зміст методології праворозуміння, напрями, алгоритми та програми правопізнання. Зміст цих програм стає більш авторським, а пізнання різних форм нормативності стає більш інструментальним та дієвим.

Усе це визначає важливе значення евристики праворозуміння як частини евристики права у філософії права, а тому її особливе місце у системі як юридичних, так й інших наук та навчальних дисциплін, об'єктами пізнання і вивчення яких є природа права.

І безумовно це стає особливо актуальним в умовах складних й радикальних перетворень в Україні, у процесі становлення правових засад буття суспільства, зростання ролі філософсько-інструментального виміру правової реальності. Таким чином, евристична характеристика специфіки правового пізнання, методологія формування нового юридичного знання, його трансформація в основи нормативного регулювання суспільних відносин є найважливішим чинником входження України в правовий простір сучасної цивілізації.

Евристика праворозуміння, як концептуальна частина філософії права, є метатеоретичною основою нового напряму юридичної науки - евристики права або правової евристики. При цьому праворозуміння визначається у своєму універсальному епістемологічному значенні, методологічному плюралізмі та ціннісній різноманітності. Онтологічні, гносеологічні, аксіологічні аспекти евристичного праворозуміння стають чинниками розвитку правничої науки, визначенням можливостей юридичних дисциплін творчо відповідати на нові виклики правової реальності. Навіть й позитивне праворозуміння, що спирається на

фундамент офіційної влади (з її авторитетним судженням про те, "що є право?" та "яким воно є?") необхідно детермінується евристичною ґенезою, творчим підходом до вирішення різноманітних соціальних проблем. Звідси й необхідність оцінки евристичного потенціалу діючого права, його методів та засобів, специфіки аналізу та способів роботи з нормативним матеріалом, логікою тлумачення, коментування, систематизації, класифікації та юридичної техніки. І, безумовно, й нормативний вимір буття суспільства, що залишається за межами позитивного права, також потребує «евристичної» ідентифікації та корекції. Таким чином, правова евристика стає засобом нормативного оновлення всього соціуму. Вирішуючи проблеми загальнотеоретичного та філософсько-правового профілю можна говорити про евристику інтеграційного праворозуміння, яка враховується методологією юридичного нормативизму в умовах суперечливого взаємовпливу антагоністичних закономірностей сучасної правової реальності. Навіть за наявності ідеальної, законослухняної "позитивної" правосвідомості (з її повсякденною довірою до влади)-джерела позитивного права не можуть не піддаватися критичному сприйняттю та оцінці скрізь призму таких критеріїв, як розумність та справедливість, ефективність та праксіологічність. Саме це є певною гарантією того, що нормативне використання права в його «позитивістському» значенні, зможе врахувати все різноманіття партикулярних цілей, потреб та цінностей українського суспільства. Саме це різноманіття стає складним, синергетичним об’єктом правового захисту та пов’язується із гарантіями прав та свобод людини, а також загальновизнаними можливостями соціальних спільнот. Евристичне випробування позитивного права сумнівом, парадоксом, етичним катарсисом на розумність, справедливість, істинність, достовірність, правильність відповідає фундаментальним засадам людського буття, з його новими потребами та проблемами.

В чому призначення евристики права?

В тому, що вона стає методом пізнання мінливої нормативної правди. В тому, що вона стає гарантією свободи розуму у правовому вимірі людської долі.

Евристика права діалектично поєднує мистецтво знаходження істини з науковим виміром творчості, створює методологію відкриття нового і культуру навчання новому у правовій реальності.

Евристика права здатна своєю власною методологією ефективно спрямовувати, а іноді й прискорювати процес вирішення правових проблем в різних сферах буття суспільства, а також будувати нові моделі їх розв’язання. При цьому концептуальним центром правової евристики стає саме евристика праворозуміння. Евристика праворозуміння постає проблемою рефлексії самого права, що є певною передумовою розв’язання інших проблем. Евристика праворозуміння постає

парадоксом свого власного інструментального призначення в конструюванні правового сумніву. Саме евристика праворозуміння робить сумнів - «ниттю Аріадни» в пошуку суті права в лабіринті різних підходів до праворозуміння. Ось чому погляд на природу права скрізь евристичну парадигму дозволяє відшукати особливий епістемологічний вимір правової реальності, реальності проблемної, а тому й потенційно творчої. Іманентний зв'язок праворозуміння та евристики з необхідністю розкриває зустріч минулого, нинішнього та майбутнього в бутті права. Зустріч драматичну, а іноді й трагічну.

Концептуальним центром евристики права є евристика праворозуміння, яка може бути розглянута як прикордонна сфера філософії та загальної теорії права, а також як методологічна засада юридичної науки в цілому. Якщо розглядати зв’язок правової евристики І філософії права, то певні традиції розуміння цього зв’язку сходять ще до витоків філософії та юриспруденції. І саме тривала історія їх розвитку, складна діалектика співбуття виокремлює особливе смислове та проблемне поле, певний концептуальній центр - евристику праворозуміння.

Евристика праворозуміння таким чином в її співвідношенні з іншими видами і способами розуміння права визначає особливий рівень пізнання права і є найважливішою частиною евристики права або правової (юридичної) евристики, як «методологічної» та метатеоретичної складової юриспруденції.

Евристика праворозуміння починається

- з розуміння процесу виникнення ідеї права;
- з осмислення "механізму" правового пізнання;
- з народження у природі права чогось нового;
- з розуміння ролі поняття права як творчої основи пізнання нормативної істини та її реалізації;
- з розуміння феноменів правди, справедливості у стосунках людини з Богом та природою.

Евристика праворозуміння:

- шукає відповіді на питання щодо діалектичного співвідношення права і істини, права і правди, права і справедливості;
- визначає зміст праворозуміння як у теоретичній, так і у «живій», життєвій формі;
- є методологічною основою трансформації соціального світогляду;
- є фактором об'єктивування нормативного світу, що долає небезпеку, вади, недосконаліть офіційно-владного державного розсуду та свавілля;
- є фактором захисту ціннісного виміру права;
- фокусує у собі різні світоглядні, пізнавальні, ціннісні, інституційні, соціально-

регулятивні, системно-функціональні та прогностичні засади, що пов’язані з роллю, яку виконує право у соціумі на усіх рівнях його буття;

- виступає чинником цивілізаційних змін, фактором виникнення нового та розуміння його природи.

Як пов’язані гносеологічний аспект та власне евристична константа праворозуміння?

Гносеологічний (пізнавальний) аспект репрезентує праворозуміння як концептуальну частину гносеології права. Когнітивна риса праворозуміння пов'язана з пізнанням закономірностей суті та буття права в аспекті:

- пізнання «пізнання» як саме «правового» пізнання, його засад, специфіки, особливостей;

- розуміння права як «передзнання» в його «доправовій», первинній, апріорній формі;

- ідентифікації поняття права як ідеї, феномену, слова, терміну, конструкції, назви, його різноманітних концептуальних сенсів, що позначають та визначають «право» як самозмістовне явище. При цьому право сприймається в його парадоксальності, суперечності, антиномічності, діалектичній різноспрямованості, різнознаковості, що впливають на соціально-інструментальну та матеріально-конструктивну форми відображення його змісту;

- знання явленої, реальної природи права, що розкривається на основі первинного правопізнання, що у своїй аксіоматичності визначає статус пізнаних явищ як власне «правових», «розумноправових», «апріорноправових», а тому й «апріорно-нормативних». Саме завдяки цьому «передпізнаному» праву набуває власне правову форму та зміст нормативна реальність з її логічною обміркованістю, інституціональною раціональністю та юридизованою належністю. Таким чином, у своєму розумному становленні правова реальність стає раціонально-нормативною реальністю;

- пізнання закономірностей, пов'язаних із природою зворотної, трансформуючої дії соціуму на своє, власне, нормативно-правове відображення. Ця дія має загальносоціальний, моральний, економічний, культурний, психологічний, техногенний та інший характер;

- розробки теоретичних моделей і методології філософсько-правового пізнання, яке будується на фундаменті правопізнаних парадигм;

- історії виникнення, становлення і розвитку концепцій, підходів, шкіл праворозуміння, форм його історичного прояву та виявлення;

- логіки та раціональної організації самого правопізнавального процесу і діяльності. Цей процес має два аспекти:

© Костенко О.Б.

а) внутрішній - розкриває становлення самої концепції праворозуміння, визначає її зміст, значення пізнавальних, системних, логічних, онтологічних і аксіологічних ознак та зв'язків;

б) зовнішній - має праксіологічне значення і дозволяє інструментально використовувати отримане знання для вирішення різних завдань;

- розуміння природи встановлення, пізнання, проголошення істинності права: наукова і позанаукова обґрунтованість, сама можливість та оптимальність вибору шляху до розуміння та пізнання істини права і правових істин;

- визначення меж і можливостей правового пізнання.

Евристична константа праворозуміння визначає:

- мистецтво знаходження істини права та істини у праві;

- пізнання права як проблеми, проблемність правопізнання як риса самого правопізнання;

- осягнення самої суті, змісту, природи змін, процесу становлення, розвитку правової «матерії», трансформації правових парадигм, що мають творчий, методологічний, революційний, інноваційній характер;

- пізнання власне «евристичної» природи права, систем, програм і методів, механізмів правового «відкриваючого» пізнання, теоретичних засад проведення загальнотеоретичних та прикладних юридичних досліджень;

- саму природу правового (юридичного) відкриття, виникнення нового правового знання, а тому розуміння самої природи нового правового знання, його цінності, інструментального та процесуального значення;

- методологію творчого пошуку, відкриття нового в сферах знань, що межують з юриспруденцією, а тому й орієнтацією на процес удосконалення буття правової реальності.

Евристика праворозуміння є юридичною теорією, згідно з якої праворозуміння:

- будується на основі творчої самореалізації суб'єкта праворозуміння, правопізнання, правоназивання;

- визначає закономірності, що є основою теоретичного моделювання природи права;

- визначає закономірності, що є основою філософії правотворчості;

- є складовою процесу функціонування правової реальності;

- є чинником створення юридичних, нормативно-правових продуктів, технологій, новацій як вже у врегульованих, так і в проектних сферах суспільних відносин, що вимагають певної юридизації;

- забезпечує розробку нових проблем історії, філософії, теорії і методології

правового пошуку, виявлення суті права, що впливає на сферу відносин громадянського суспільства та держави;

- визначає методологію та закономірності правового відкриття та винаходу, вивчення нового у правотворчій та правопізнавальній діяльності людини;
- визначає і удосконалює методики вирішення правових проблем;
- є чинником вдосконалення системи правого навчання, що сприяє умінню самостійно добувати знання, стимулює правопізнавальну активність та потребу в юридичних знаннях.

У статті визначається загальний підхід до евристики права, призначення якої діалектично поєднати мистецтво знаходження правової істини з науковим виміром творчості, створити методологію відкриття нового у праві, а також вдосконалити культуру навчання новому у правовій реальності.

Метафізичним центром евристика права є евристика праворозуміння, яка може бути розглянута як прикордонна сфера філософії та загальної теорії права, а також як онто-методологічна засада юридичної науки в цілому. Таким чином, евристична характеристика специфіки правового пізнання, методологія формування нового юридичного знання, його трансформація в основи нормативного регулювання суспільних відносин є найважливішим чинником входження України у правовий простір сучасної цивілізації.

***Ключові слова**: евристика права, евристика праворозуміння, евристична константа праворозуміння*

В статье в рамках общего подхода рассматривается эвристика права (правовая эвристика), предназначение которой заключается в диалектическом соединении искусства обнаружения правовой истины с научным познанием творчества, в процессе которого создается методология открытия нового в природе правового, а также совершенствуется культура обучения новому в правовой реальности.

Метафизическим центром правовой эвристики становится эвристика правопонимания, которая может быть определена как пограничная сфера философии права и общей теории права, а также как онто-методологическая основа юридической науки в целом.

***Ключевые слова:** эвристика права, эвристика правопонимания, эврестическая константа правопонимания*

© Костенко О.Б.

In the article within the framework of general approach the heuristic of law (legal heuristic), destiny of that consists in dialectical unity of art of finding out legal truth with the scientific measuring of work, in the process of that methodology of opening new, and also culture of educating, is created new in legal reality, is examined. The heuristic of legal understanding becomes the metaphysical center of legal heuristic, that can be certain as a frontier sphere of philosophy of law and general theory of law , and also as methodological basis of legal science on the whole.

***Key words**: heuristic of legal understanding, heuristic of law, legal heuristic, heuristic constant of legal understanding*

© Костенко О.Б.